

לימוד תורה ותפילה - מה עדיף?

א. הקדמה

אחד התחומים המרתקים בעולם ההלכה הוא ההתייחסות למצבים שבהם נוצרת התנגשות בין ערכים או מצוות. עיסוק נרחב בתופעות כלליות מסוג זה קיים בסוגיות כגון: עשה דוחה לא תעשה, פיקוח נפש בשבת, יהרג ואל יעבור, עקירת דבר מן התורה בשב ואל תעשה וכי"ב; וכן בסוגיות מקומיות, כגון: קביעת סדרי עדיפויות בין נר שבת ונר חנוכה, סוגי צדקה שונים, וכן הלאה. בכל הסוגיות האלו באה לידי ביטוי רב-גוניתה ומורכבותה של ההלכה. ההכרה שלא כל המצוות שוות ערך בכל מצב, מביאה את חכמי ההלכה להציב סולמות ערכים המבטאים איזה ערך גובר על חבירו, ואיזו מצוה קודמת לחברתה.

במאמר זה נעסוק בקצרה בדוגמה אחת מן השאלות הללו: אדם העוסק בתורה, והגיע זמן התפילה - איזה משני הערכים גובר? האם עליו להפסיק את לימודו כדי להתפלל, או שמא עיסוקו בתורה פוטר אותו מחובת התפילה? האם יש מקום לחלק, בהקשר זה, בין בני אדם שונים? והאם בנושא זה יש הבדל בין תפילת שמונה עשרה לקריאת שמע? שאלות אלו, שתשובתן המעשית ברורה למדי, פותחות בפנינו פתח לעיון באופיין של מצוות תלמוד תורה ותפילה, ולגלות זיקה מעניינת ביניהן.

ב. פתיחה

המשנה בתחילת מסכת שבת אומרת:

לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין ואם התחילו אין מפסיקים.
מפסיקים לקרות ק"ש ואין מפסיקין לתפלה (שבת, פרק א' משנה ב').

הגמרא בשבת תמהה על הכפילות במשנה, וביארה:

הא תנא ליה רישא אין מפסיקין! סיפא אתאן לדברי תורה. דתניא: חברים שהיו עוסקין בתורה - מפסיקין לקריאת שמע, ואין מפסיקין לתפלה (שבת יא.).

כלומר, בעוד שהרישא של המשנה מתייחסת לעיסוק של אדם בפעולות של חולין, שאותן לכתחילה אסור לבצע לפני זמן המנחה¹, ובדיעבד אם התחילו אין מפסיקין; הרי שהסיפא עוסקת בלומדי תורה, שאינם מפסיקין לתפילה. הדעה הרווחת בראשונים היא, שבסיפא החידוש גדול הרבה יותר: בעוד שברישא לכולי עלמא ההיתר שלא להפסיק את הפעילות הוא רק כשיש עדיין שהות ביום להתפלל², הרי שבסיפא הכוונה ש"אין מפסיקין" היא אפילו כשעל ידי המשך העיסוק בתורה יעבור זמן התפילה והלומד לא יתפלל כלל! כך כתב בעל המאור שם:

והוי יודע כי שני מיני הפסקות שנויים במשנתנו, זה מה ששינינו אין מפסיקין מאכילה לתפילה, לא שיעקור אותה לגמרי, אלא כגון שיש שהות ביום להתפלל לאחר אכילה ... ובסיפא דאתאן לדברי תורה, שהחברים העוסקים בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפילה, זו היא שאין מפסיקין כלל ועוקרין את התפילה לגמרי (בעל המאור שם, ג: באלפס)³.

יש לציין, כי דין זה נאמר רק ליחיד סגולה, כפי שמדגישה הגמרא שם:

אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא כגון רבי שמעון בן יוחי וחביריו, שתורתן אומנותן. אבל כגון אנו - מפסיקין לקריאת שמע ולתפלה (שבת יא.).

עם זאת, יש לעמוד על שורשי דין זה, ועל טיב החילוק בין תלמידי חכמים שתורתם אומנותם, לבין שאר בני האדם⁴.

ג. העוסק במצוה פטור מן המצוה

לכאורה ניתן היה לומר שהיתרם של תלמידי החכמים מבוסס על היסוד של "העוסק במצוה פטור מן המצוה" (סוכה כה.). כך משתמע מדברי בעל החידושים המיוחסים

¹ הגמרא שם (ט:): דנה האם מדובר באיסור לפני מנחה גדולה או לפני מנחה קטנה, ובאיזה היקף פעילות מדובר. הראשונים האריכו בנושא זה, וסיכום הדעות להלכה מובא בשו"ע וברמ"א א"ח, רל"ב ב'.

² עיין, למשל, בתוספות שם (ט:), ד"ה אין מפסיקין).

³ וכן כתב הר"ן שם (ה. באלפס), ד"ה ואין מפסיקין, ועיין ראייתו שם.

⁴ אמנם יש לציין, שמרש"י משמע שהחידוש בדינם של "תורתם אומנותם" מצומצם יותר, שכן כתב (יא:), ד"ה חברים): "חברים העוסקין בתורה מפסיקין - תורתן לקריאת שמע, דזמנה דאורייתא ובשכבך ובקומך, ואין מפסיקין לתפלה". מדבריו משמע, שאין הכוונה שהלימוד פוטר לגמרי ממצות תפילה, אלא שהיות שמדאורייתא אין זמן קבוע לתפילה, בניגוד לקריאת שמע (עיין על כך להלן), אין מפסיקין את הלימוד לצורך תפילה בזמנה, אך אין הכוונה שאין מתפללים כלל. וכך משמע גם במשנה ברורה (סימן ק"ו ס"ק ז').

לר"ן על מסכת שבת, שהתקשה מדוע מפסיקין לקריאת שמע - והרי העוסק במצוה פטור מן המצוה? ותירץ: "שאני הכא דיכול לקיים את שתיהם". נראה, שתירוץ זה נשען על שתי הנחות:

א. העיקרון שדין העוסק במצוה פטור מן המצוה נאמר רק כשאי אפשר לקיים את שתי המצוות בעת ובעונה אחת. זו היא שיטת התוספות במסכת סוכה, שהתקשו בהבנת דין הגמרא שם (כו.), שהולכי דרכים פטורים מן הסוכה בין ביום ובין בלילה, וכתבו:

ותימה, אם יכולין לקיים שניהם אמאי פטורין? דאטו אדם שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו מי מיפטר בכך משאר מצות? ... אלא ודאי לא מפטר אלא בשעה שהוא עוסק בה ... וצריך לומר דהכא נמי איירי בכי האי גוונא דאי מיטרדי בקיום מצות סוכה הוו מבטלי ממצות (תוספות סוכה כה., ד"ה שלוחי).

לדעת התוספות, דין העוסק במצוה פטור מן המצוה נאמר רק כשהאדם עוסק בפועל בקיום מצוה אחת, ואז הוא פטור מקיום מצוה אחרת; אולם אם ניתן לקיים את שתי המצוות בלי לפגוע באחת מהן, הרי שהוא חייב בקיום שתי המצוות. ממילא, לדעת בעל החידושים המיוחסים לר"ן, החיוב להפסיק לקריאת שמע הוא משום שניתן לסיים את הלימוד ואחר כך לקרוא קריאת שמע.

ב. ההנחה השנייה היא, שביחס ללימוד תורה ניתן לדבר על "יכול לקיים את שתיהן". לכאורה ניתן היה לומר, שכיוון שבפועל לא ניתן גם ללמוד תורה וגם לקרוא קריאת שמע, הרי שאם הלומד יפסיק מתלמודו הוא לא יוכל לקיים את שתיהן, ועל כן עדיין הוא צריך להיות פטור. נראה, שלדעת הר"ן הפסקת לימוד תורה לצורך קריאת שמע איננה פוגמת בקיום הכללי של מצות תלמוד תורה; או שבקריאת שמע יש קיום מיוחד של תלמוד תורה, כפי שיבואר להלן.

מכל מקום, מוכח מגישה זו שעקרונית גם במצות תלמוד תורה קיים הפטור של העוסק במצוה פטור מן המצוה, והוא מהווה את יסוד הפטור של "אין מפסיקין לתפילה"⁵. לפי גישה זו יש לבחון את השאלה, מדוע מי שאין תורתו אומנותו צריך להפסיק מתורתו לתפילה, והרי בכל התורה הדין של העוסק במצוה פטור מן המצוה נאמר לגבי כל אדם? נראה שיש לבאר, שלגבי תפילה הדין שונה, וכפי שכתב רש"י בשבת שם (יא., ד"ה אבל אנו): "אבל אנו - הואיל ומפסיקין תורתנו לאומנתנו, כל שכן

⁵ מדבריו משמע, שלגבי תפילה אין אפשרות של "לקיים שתיהם", כנראה בגלל השוני המובהק שבינה לבין תלמוד תורה.

שנפסיק לתפילה"; כלומר, היות שמבחינה מעשית אנו מפסיקים את לימודנו לצרכים של חול, הרי שאין זה ראוי שלא נפסיק לתפילה.

ראשונים אחרים חולקים על גישת התוספות ובעל החידושים המיוחסים לר"ן, וסוברים שדין העוסק במצוה פטור מן המצוה נאמר אפילו כשאפשר לעשות את שתיהן, כל עוד הוא עסוק בצרכי המצוה שלפניו. כך משמע מדברי רש"י על המשנה בסוכה שם, שכתב (ד"ה פטורין מן הסוכה) ששלוחי מצוה פטורין מן הסוכה "אפילו בשעת חנייתן", וכך ביאר בהרחבה האור זרוע, וציין שאילו הדין של העוסק במצוה פטור מן המצוה היה קיים רק כשאי-אפשר לעשות את שתיהן, הרי שאין בכך כל חידוש:

ואי אינו יכול לקיים את שניהם, אמאי אצטריך קרא למיפטריה, דמאי טעמיה יסתלק מן המצוה שעוסק בה ויתעסק במצוה אחרת? אפי' מצוה קלה לא שביק בעבור מצוה חמורה, שאין אדם יודע מתן שכרן של מצות; ותו, דאל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס. אלא ודאי אע"פ שיכול לקיים את שניהם פטריה רחמנא וגזירת מלך היא (אור זרוע - חלק ב', סימן רצ"ט).

לדבריו, התורה פטרה את העוסק במצוה, כל עוד הוא טרוד בקיום צורכי אותה מצוה, באופן מוחלט. ונראה, שאף על פי שהאור זרוע כתב ש"גזירת מלך היא", מכל מקום ניתן לבאר את טעמה, כדי שהאדם יהיה עסוק כל כולו בקיום המצוה שלפניו, ולא יטריד את מחשבתו במחויבויות אחרות. עם זאת, ברור שהיקף הפטור הוא דווקא כשהוא עוסק בפועל בצרכי המצוה:

ודווקא שעוסק במצוה בידיו, כגון משקה אבידה או מאכיל דמיפטר בההיא שעתא למיתב פרוטה לעני, אבל בשעה שאינו מאכילה ואינו משקה אותה חייב ליתן לו פרוטה אע"פ שהאבידה היא בביתו משתמרת ... אבל אחר שנתעטף ולבש תפילין חייב כי אין זה קרוי עוסק במצוה; ותו דגבי ציצית אין שייך לומר עוסק במצוה, דאי בעי לא מיכסי כלל דלאיכסויי לא חייביה רחמנא (שם).

לפי גישה זו ברור, שהדין של "אין מפסיקין לתפילה" מבוסס על דין העוסק במצוה פטור מן המצוה. למסקנה קיצונית בכיוון זה מגיע בנו, מהר"ח אור זרוע:

אבל כשהתחיל לעסוק במצוה ולא גמר עסקו, כגון שהולך ללמוד תורה או לשמוע דרשה או להקביל פני רבו, אפילו בשעת חנייתו ואפילו הגיע למקום שרוצה לילך והתחיל ללמוד - כל זמן שלא גמר לימודו הוא פטור מכל המצוות. וכן משמע מלשון

אבא מארי רבינו זצ"ל ... וכפי זה בחורים ההולכים ללמוד תורה פטורים מכל המצות
 כל זמן שהם בבית רבם⁶ (שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן קפ"ג).

מהר"ח אור זרוע לא ביאר מדוע, לשיטתו, לקריאת שמע כן מפסיקין; וייתכן שהדבר
 נובע מייחודה של קריאת שמע כקבלת עול מלכות שמים, ועיין להלן.

ד. "וכל חפציק לא ישוו בה"

בניגוד לאמור עד כה, נראה שהגישה הרווחת בין הראשונים היא, שפטור העוסק
 במצוה לא נאמר לגבי אדם העוסק בתלמוד תורה. עיקרון זה נלמד משני מקורות
 בסיסיים:

א. הגמרא במועד קטן מתייחסת לסתירה בין שני פסוקים, ומבארת:

הדר יתבי וקא מבעי להו: כתיב "יקרה היא מפנינים וכל חפציק לא ישוו בה" (משלי,
 ג' ט"ו), הא חפצי שמים - ישוו בה, וכתיב "וכל חפצים לא ישוו בה" (משלי, ח' י"א)
 - דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה? ! כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים,
 כאן - במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים (מועד קטן ט:).

וביאר המאירי שם:

אף על פי שאמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה, אין תלמוד תורה בכלל זה, אלא מי
 שהיה עוסק בתורה ואירעה מצוה לידו אם אפשר לאותה מצוה על ידי אחרים אין לו
 לבטל עליה ... ואם אי אפשר לו על ידי אחרים, כגון שאין שם ראוי לה אלא הוא, או
 שהיא מצוה המוטלת על גופו ... המצוה קודמת ומבטל תלמוד תורה כדי לקיימה
 ואינו מפקיע חיוב מעליו בקיום מצות תלמוד תורה אפי' מצוה קלה. ואף על פי
 שהעוסק במצוה פטור מן המצוה לא נאמר כן בתלמוד תורה הואיל ועיקרה לידיעת
 קיום שאר מצות מבטלין אותה כשביל כל מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים;
 כך היא שטת גדולי המפרשים (מאירי שם, ד"ה אע"פ שאמרו).

לדעת המאירי, מצות תלמוד תורה נמצאת בעמדת נחיתות מסוימת כשהיא עומדת
 בסתירה מעשית מול שאלת קיום שאר המצוות באותו זמן, שכן מצות תלמוד תורה

⁶ בביאור גישה ייחודית זו, עיין מאמרו של מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א, "העוסק
 בתורה פטור מן המצוה", כבוד הרב, ניו יורק תשמ"ד, עמודים 187-201.

נועדה לידיעת קיום שאר המצוות, וניתן לראות אותה כמעין "הכשר מצוה" של כל המצוות.⁷

דברי הגמרא כאן מפורשים, ומכאן לכאורה קושי רב על שיטת החידושים המיוחסים לר"ן והמהר"ח אור זרוע, שסברו שגם במצות תלמוד תורה קיים פטור של העוסק במצוה. ייתכן, שראשונים אלו יבארו את דברי הגמרא במועד קטן כהסברו הייחודי של הריטב"א שם:

כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים - לא יניח תורתו מפניה, כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים מותר לו להניח תורתו ולהתעסק בה, וכן הלכה (חידושי הריטב"א שם, ד"ה כאן במצוה).

לדעה זו מדובר רק בהיתר, אולם עקרונית העוסק במצוה פטור מן המצוה גם בתלמוד תורה, אם הוא מעוניין בכך.
ב. בירושלמי בשבת נאמר⁸:

ולא מודי רבי שמעון בן יוחי שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב? ולית ליה לרבי שמעון בן יוחי הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות שהלמד שלא לעשות נוח לו אילו לא נברא? אמר רבי יוחנן הלמד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שילייתו על פניו ולא יצא לעולם (ירושלמי שבת, פ"א ה"ב).

לפי הבנה זו, דחיית תלמוד תורה מפני מצוה נובעת מעצם אופיו של לימוד תורה כלימוד על מנת לעשות. אדם הלומד תורה ואינו מפסיק כשנזדמנה מצוה לפניו, כמוהו כלומד שלא על מנת לעשות⁹. לפי טעם זה נראה, לכאורה, שאין מקום לחלק בין מצוה שאפשר או שאי-אפשר לעשותה על ידי אחר, ובכל מקרה יידחה הלימוד מפני קיום המצוה. בניגוד להסבר המאירי דלעיל, הרי שהסיבה שאין פטור "העוסק במצוה" ללומד תורה אינה נובעת מנחיתות מצות תלמוד תורה ביחס לשאר המצוות, אלא מאופייה המהותי של מצות תלמוד תורה.

לפי גישה זו יש לשאול אפוא את השאלה ההפוכה מזו שנשאלה על שיטת החידושים המיוחסים לר"ן: אם אין פטור העוסק במצוה למי שלומד תורה, מדוע אין מפסיקין לתפילה, בניגוד לשאר המצוות?

⁷ כעין זה כתב המאירי גם בסוגיה בשבת (ט; ד"ה ושמה תאמר): "שהתלמוד אינו אלא להביא לידי מעשה, והיאך יפקיע את המעשה?".

⁸ על הקשר הדברים נעמוד להלן.

⁹ על רעיון זה הרחיב מו"ר הרב ליכטנשטיין במאמרו הנזכר לעיל, הערה 6.

נראה, שניתן להציע מספר תשובות לשאלה זו:

א. כתב המאירי:

ופירוש הדברים במי שעוסק בדברי תורה שמפסיק לק"ש שהוא מן התורה ר"ל פסוק ראשון ואין מפסיק לתפלה שאינה אלא מדברי סופרים. ולדעת האומר תפלה מן התורה ק"ש מיהא חמורה ממנה שהיא קבלת עול מלכות שמים (מאירי שבת ט, ד"ה המאירי המשנה).

דברי המאירי מתייחסים למחלוקת הידועה בין הרמב"ם (ספר המצוות - מצות עשה ה'; הל' תפילה, פ"א ה"א), הסובר שתפילה היא מדאורייתא, לבין הרמב"ן (בהשגותיו לספר המצוות שם) ורוב הראשונים, הסוברים שתפילה היא מדרבנן בלבד, כפי ששמע מפשטות כמה סוגיות¹⁰. על פי שיטת הרמב"ן ודעימיה, מבאר המאירי את ההבדל שבין תפילה לקריאת שמע, ומוסיף, שגם לשיטת הרמב"ם, שתפילה אף היא מדאורייתא, מכל מקום מפסיקין דווקא לקריאת שמע, שהיא חמורה מתפילה, כיוון שיש בה קבלת עול מלכות שמים.

עם זאת, בדברי המאירי עדיין אין תשובה לשאלתנו: מדוע אין מפסיקין לתפילה, אע"פ שהמאירי עצמו כתב להדיא, כאמור, שמפסיקין לימוד תורה אפילו למצוה קלה? נראה, שלדעת המאירי אכן קיים פער איכותי בין מצות תלמוד תורה למצות תפילה, ויש סיבה מיוחדת מדוע בתפילה לא קיים הכלל של חיוב הפסקת הלימוד לקיום המצוה. כיוון זה עולה מתוך דברי הרמב"ם עצמו, שאע"פ שסבר שתפילה היא מצוה מדאורייתא, מכל מקום כתב:

מי שהיה עוסק בתלמוד תורה והגיע זמן התפלה פוסק ומתפלל. ואם היתה תורתו אומנותו, ואינו עושה מלאכה כלל, והיה עוסק בתורה בשעת תפלתו אינו פוסק, **שמצות תלמוד תורה גדולה ממצות תפלה**, וכל העוסק בצרכי רבים כעוסק בדברי תורה (רמב"ם הל' תפילה, פ"ו ה"ח).

נראה, שקביעתו המפורשת של הרמב"ם "שמצות תלמוד תורה גדולה ממצות תפלה", נובעת מדברי הגמרא בחלק אחר באותה סוגיה בשבת:

רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה, אמר: **מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה!** והוא סבר: זמן תפלה לחוד, וזמן תורה לחוד.

¹⁰ ועיין בדברי הכסף משנה על הרמב"ם בריש הלכות תפילה, שביאר שלדעת הרמב"ם כוונת הסוגיות הללו היא רק לגבי זמן התפילה, אך לא לגבי עצם החיוב: "החיוב הוא להתפלל בכל יום, אבל אין מנין התפילות מן התורה, אלא בפעם אחת ביום סג"י".

רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא, והווי עסקי בשמעתא. נגה לצלווי, והוה קא מסרהב רבי ירמיה, קרי עליה רבי זירא (משלי, כ"ח ט'): "מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה" (שבת י.).

משני הסיפורים משמע, שלימוד תורה הוא בגדר "חיי עולם", בעוד שבתפילה קיים מימד של "חיי שעה", דהיינו בקשת האדם על צרכיו הפרטיים. משום כך, לפחות לגבי אלה שתורתם אומנותם, שאכן מבטאים בחייהם את מעלת לימוד התורה, הרי שאין זה מן הראוי שיפסיקו את עיסוקם בחיי עולם למען עיסוק בחיי שעה, אע"פ שלגבי שאר המצוות עליהם להפסיק את לימודם.

המשנה ברורה מחדד את הטענה הקודמת, ומסביר:

ואף שצריך לבטל ולהפסיק לימודו לעשיית כל המצות אפילו של דברי סופרים, דהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא, מ"מ תפלה הואיל ואינה אלא בקשת רחמים קיילא משאר מצות לגבי אנשים כאלו שאינם מבטלים מלימודם אפילו רגע (משנה ברורה, סימן ק"ו ס"ק ז').

לדעת המשנה ברורה, המתייחס ישירות לשאלתנו ומזכיר את דברי הירושלמי הנ"ל, הדין שתלמידי חכמים שתורתם אומנותם אינם מפסיקין לתפילה, נגזר מאורח חייהם המיוחד. באורח חייהם מבטאים תלמידי חכמים אלו את חוסר החשיבות שיש בעיניהם לגבי חיי העולם הזה, ועל כן דווקא להם אין ראוי להפסיק את הלימוד בשביל התפילה. אך משמע, שלגבי שאר העולם אכן צריך להפסיק את הלימוד לתפילה, משום שלגבי שאר העולם חיי שעה אינם דבר של מה בכך, ובקשה מהקב"ה על חיי שעה אינה נופלת בחשיבותה מלימוד.

ב. הגר"ד סולובייצ'יק ביאר את דברי רבא על "מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה" באופן אחר. הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה ה') ציטט את דברי הספרי:

"ולעבדו" (דברים, י"א י"ג) - זה תלמוד ... דבר אחר: "ולעבדו" - זו תפלה (ספרי דברים, פ"א א').

וכתב הגר"ד:

דבר נפלא מבואר בדברי רבינו, כי עבודה שבלב מתייחסת לשני דברים, לתפילה ולתורה. על ידי תלמוד תורה אדם מקיים חובת עבודה שבלב כמו על ידי תפילה ... הלומד תורה עובד את הקב"ה בכל לבבו ובכל נפשו ויש בידו קיום עבודה שבלב כמו

המתפלל ... ובכן, על ידי תלמוד תורה אפשר להגשים קיומי תורה ותפילה גם יחד, ולפיכך סבר רבא שאין להאריך בצלותא על חשבון הלימוד¹¹ (שיעורים לזכר אבא מארי ז"ל ב', ירושלים תשס"ג, עמודים י"ג - ט"ו).

על פי כיוון זה, ניתן גם להבין מדוע "אין מפסיקין לתפילה": תלמידי חכמים שתורתם אומנותם, הרי הם עוסקים ממילא בקיום מצוות "ולעבדו בכל לבבכם", ואין עליהם לעבור לקיום אותה מצוה עצמה במישור אחר.

ה. אפילו לקריאת שמע אין אנו מפסיקין

בניגוד לדברי הבעל, שבהם עסקנו עד כה, בירושלמי מובאת שיטה ייחודית, ולפיה תלמידי חכמים כרבי שמעון בר יוחאי אין מפסיקין אפילו לקריאת שמע. הירושלמי מציג נושא זה כמחלוקת עקרונית בין רשב"י לבין ר' יוחנן:

רבי יוחנן אמר בשם ר' שמעון בן יוחאי: כגון אנו שעסקין בתלמוד תורה אפי' לקריאת שמע אין אנו מפסיקין. ר' יוחנן אמרה על גרמיה: כגון אנו שאין אנו עסקין בתלמוד תורה אפי' לתפילה אנו מפסיקין. דין כדעתיה ודין כדעתיה: רבי יוחנן כדעתיה, דר' יוחנן אמר: הלואי מתפללין כל היום, למה? שאין תפילה מפסדת; רבי שמעון בן יוחאי כדעתיה, דרבי שמעון בן יוחאי אמר: אילו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאיתייהבת אורייתא לישראל הוינא מתבע קומי רחמנא דאיתברי להדין לבר נשא תרין פומין חד דיהוי לעי באורייתא וחד דיתעביד בה כל צורכוי ... אמר רבי יודן: רבי שמעון בן יוחאי על ידי שהיה חדיד בדברי תורה לפיכך אינה חביבה עליו יותר מדברי תורה (ירושלמי שבת, פ"א ה"ב).

הירושלמי מציג שתי תפיסות בנושא התפילה. נראה, שר' יוחנן רואה את מוקד התפילה כעבודת ה' וכעמידה לפני הקב"ה, ועל כן הוא סובר ש"הלואי מתפללין כל היום". לעומתו, רואה רשב"י את התפילה כבקשת צרכים, הנופלת בחשיבותה מהעיסוק בתורה, שבמהלכו עוסק האדם בשאלות ערכיות-רוחניות ולא בצרכיו הפרטיים, וכפי שהתבאר לעיל בדברי רבא. מכל מקום, הירושלמי מקשה על שיטת רשב"י, על פי שיטתו שבה עסקנו לעיל, שבמצות תלמוד תורה אין פטור של "העוסק במצוה", ואם כן, מדוע אין מפסיקין לקריאת שמע?

¹¹ על סמך דברי הספרי הללו ביסס מו"ר הרב יהודה עמיטל שליט"א את חיוב לימוד תורה לנשים בזמן הזה. לדבריו, באופן מיוחד בדורנו, שבו יש משקל משמעותי למרכיב האינטלקטואלי בכל אורחות חייו של האדם, עבודת ה' באה לידי ביטוי מיוחד בלימוד תורה, ובפן זה גם נשים חייבות.

ולא מודי רבי שמעון בן יוחי שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב? ולית ליה לרבי שמעון בן יוחי הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות שהלמד שלא לעשות נוח לו אילו לא נברא?
(שם).

ומתוך הירושלמי:

טעמיה דר' שמעון בן יוחי זה שינון וזה שינון ואין מבטלין שינון מפני שינון¹²
(שם).

בביאור תשובת הירושלמי ניתן להציע שתי הבנות:
א. תלמידי רבנו יונה בברכות כתבו:

כלומר אין לדמות זה לזה, שדברים שיש בהם מעשה אינן נדחים מפני הלימוד, אבל מצוה שאין זה אלא אמירה בעלמא תדחה מפני הלימוד
(תלמידי רבינו יונה ברכות ט: באלפס, ד"ה למימרא).

גישה זו מצמצמת את העיקרון שמפסיקין תלמוד תורה לקיום מצוות, וסוברת שכלל זה נכון רק במצוות מעשיות, ולא במצוות שעיקר קיומן באמירה בלבד. ייתכן, שהסבר זה מסתמך על לשון הירושלמי בקושייתו לגבי "הלומד על מנת לעשות"; לאמור - דווקא כשמדובר בעשייה, ישנה בעייה בכך שהלומד אינו פוסק, ובכך נראה כאילו הוא לומד שלא על מנת לעשות. אולם במצוות שקיומן בדיבור, חוזר הכלל של העוסק במצוה פטור מן המצוה, ועל כן אין מפסיקין לקריאת שמע.

ב. ברם, בפשוט נראה שתשובת הירושלמי מתייחסת באופן ספציפי לקריאת שמע דווקא, ומתוך ראיית קריאת שמע כקיום של מצות תלמוד תורה¹³. ניתן לבסס כיוון זה על כמה ראיות. ראשית, הגמרא בברכות מביאה את מחלוקת האמוראים האם תפילה היא מדאורייתא או מדרבנן:

אמר רב יהודה: ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא - אינו חוזר וקורא, ספק אמר אמת ויצייב, ספק לא אמר - חוזר ואומר אמת ויצייב. מאי טעמא? קריאת שמע דרבנן, אמת ויצייב דאורייתא. מתיב רב יוסף: "ובשכבך ובקומך"! אמר ליה אביי: ההוא בדברי תורה כתיב
(ברכות כא.).

¹² בראשונים נזכרת גירסה אחרת בתשובת הירושלמי. כך, למשל, כתבו תוספות במועד קטן (ט:), ד"ה כאן במצוה): "אבל בהפסקה דתפלה וק"ש אין מפסיקין לר"ש בן יוחי ובירושלמי זה שננו וזה שננו ואין מפסיקין שננו מפני שננו".

¹³ עיין שו"ת שרידי אש, חלק ב' סימן ס"ו אותיות ג' - ז'.

את שיטת רב יהודה ביארו תלמידי רבנו יונה שם:

ואע"פ שכתוב בתורה "בשכבך ובקומך", ס"ל שלא אמרה תורה דוקא ק"ש, אלא שיקרא בתורה בכ"מ שירצה, ומה שאנו קורין זאת הפרשה דוקא אינו אלא מדרבנן (תלמידי רבינו יונה ברכות, יב. בדפי הרי"ף ד"ה אמר רב יהודה).

ניתן כמובן לבאר, שלפי הירושלמי גם רשב"י סובר שקריאת שמע היא מדרבנן. אך ייתכן, שאף אם לדעת רשב"י קריאת שמע היא מדאורייתא, כדעה הרווחת בבבלי ובראשונים, מכל מקום אופייה של מצוה זו היא קיום של מצות תלמוד תורה, ודווקא בפרשייה זו, המהווה קיום מינימלי של לימוד תורה בכל יום.

ואכן, ניתן להביא ראייה נוספת לכך מדברי רשב"י עצמו, שקבע את הדין הבא:

אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי: אפי' לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית - קיים "לא ימוש" (מנחות צט:).

לאור זאת, ניתן להבין שלשיטת רשב"י אין מפסיקין תלמוד תורה לקריאת שמע, משום שמדובר בקיום אחד, בדיוק כפי שביאר הגר"ד את שיטת הבבלי בעניין אין מפסיקין תלמוד תורה לתפילה, משום דהוי קיום אחד.

ה. סיום

כפי שציינו בפתחה, מבחינה מעשית השאלה הנידונה במאמרנו פשוטה למדי, מן הגמרא ועד לפוסקים, וברור שבזמננו, שאין איש העונה להגדרת "תורתו אומנותו" כראוי¹⁴, על האדם להפסיק את לימודו כדי להתפלל. עם זאת, מבחינה רעיונית, עמדנו על חשיבות לימוד תורה כביטוי של עבודת ה', שמבחינה עקרונית עשוי להוות ערך חשוב יותר מתפילה, או ערך מקביל לה, כשני ביטויים של מרכיב מרכזי בחיינו - מצות עבודת ה'.

¹⁴ עיין שו"ע או"ח, ק"ו ב', ובמשנה ברורה שם, ס"ק ו'.